

ВІДГ УК

на дисертацію Білика Ярослава Олеговича «Народний Рух України: ідейно-концептуальна та соціально-кадрова база багатопартійності», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія»

Народний рух України від самого початку свого існування об'єднував численні демократичні угруповання, людей різних політичних переконань – від ліберальних комуністів до тих, хто сповідував ідеї інтегрального націоналізму. Вже цей факт сигналізував про перспективу можливостей багатопартійності.

Внутрішній механізм реалізації цієї перспективи – актуальна наукова проблема для української історіографії, проблема переходу України від нав'язаної їй тоталітарної радянсько-російської системи до демократичного устрою, від моно- до багатопартійності. В цьому актуальність дисертаційного дослідження Я. Білика.

Структурно дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

Вступ традиційно містить необхідну атрибутику дисертація мету, завдання, об'єкт дослідження і його предмет, хронологічні межі, методи, наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, дані про апробацію та ін. За формою вона цілком прийнятна, хоча в завданнях і предметі дослідження досить завуальовано присутня «ідейно-концептуальна база багатопартійності» – основна парадигма наукового пошуку.

Привертає увагу перший розділ дисертації «Теоретична база дослідження», який містить і питання історіографії, і джерел, і, що вважаю особливо позитивно, методології. Такі розділи в дисертаційному дослідженні мають давати йому ґрунтовне теоретичне підґрунтя, визначати чіткі орієнтири реалізації предмета аналізу. В нашому випадку історіографічно-джерельна основа дисертації співпадає з розумінням автора мети, завдань і предмета дослідження.

В другому розділі дисертації «Національна ідея України – основна концепція національної демократії» розглядаються програмні питання Народного Руху, складнощі прийняття програми, ідеологічні засади Народного Руху, його соціально-кадрова основа. При цьому автор залучає, що цінно, багато документів і матеріалів особового походження. З новими акцентами висвітлюється процес зародження і становлення НРУ, розробки його правової бази. Основні програмні документи НРУ, зазначає Ярослав Олегович, були спрямовані на відстоювання таких цінностей як права і свободи людини і нації, здобуття й оборону права на суверенність своєї культури і мови, здобуття незалежності. Провідну роль у цих процесах справедливо відводиться інтелігенції. Саме Народний Рух України зібрав та об'єднав в єдину організацію політичну, творчу, наукову еліту країни, що змогла протистояти Комуністичній партії. Інтелігенція виробляла політичний курс й ідеологію НРУ.

У розділі «Теоретично-практичний вимір внутрішньо-партійної комунікації» НРУ розглядається як підґрунтя створення демократичних партій, зокрема Української Республіканської партії та Демократичної партії України. Доволі широко представлене світобачення «конструкторів» і процес «конструювання» ними майбутнього України. Автор наводить показові слова Ліни Костенко щодо її участі у НРУ: «Гадаю, що люди, які створювали Рух, робили це для того, щоб український народ віднайшов у собі сили рухатись у майбутнє ... я вважала за потрібне і за необхідне увійти в Народний Рух: не тільки тому, що він може зробити багато корисного для України, а й тому, що він виводить її на ті рівні, на яких прокладають собі подальший шлях інші народи країни» (с.130). Думка геніальної поетеси могла стати для дисертанта відправною точкою для характеристики як причин виникнення НРУ, його формування, так і подальшої партійної диференціації, а згодом і занепаду.

У розділі показано спільне і відмінне між Українською республіканською та Демократичною партіями України, аналізується утворення республіканського політичного блоку «Демократична Україна», а також

Комітету «Референдум – суверенна Україна». Автор зазначає, що НРУ «був національним і політичним лідером серед демократичних сил» (с.176), хоча насправді все було не так однозначно. НРУ тоді вже почав утрачати свої лідерські позиції.

Ключове слово в дисертації – багатопартійність. Тож варто було ширше поглянути на проблему. НРУ – не єдине джерело багатопартійності в Україні. Ще в січні 1989 р. виник Український християнсько-демократичний фронт. Влітку 1989 р. створена Українська народна-демократична ліга. Крім того, з 1987 по 1989 р. в Україні утворилося понад 125 громадсько-політичних клубів, груп, об'єднань, спілок, товариств. Вони стали базою НРУ і, відповідно, української багатопартійності. Цьому сприяв як тиск українського громадянства, так і загальні події в Радянському Союзі.

Народний Рух в Україні акумулював народні ініціативи, створив платформу для багатопартійності.

Повніше ознайомлення автора з науковою літературою, зокрема з працями Ю. Шведа, М. Кармазіної, І. Кресіної та ін. дали б можливість дисертанту виділити етапи становлення української багатопартійності (допартійний, початкової багатопартійності, посткомуністичний), охарактеризувати нормативно-правову базу багатопартійності, основні шляхи чи напрямки, якими здійснювалося становлення партійних формувань. Варто зазначити, що на основі Руху сформувалися не тільки УРП та ДемПУ, а й загалом значна частина українських демократичних партій. Впродовж 1990 р. в Україні з'явилося близько 20 опозиційних політичних партій. Партії національно-демократичного спрямування тривалий час зберігали з Народним Рухом України тісний зв'язок. У 1990 р. політичні партії в Україні – це переважно «стихійні» утворення, які називали себе «партіями». Окремі з них органічно постали з громадського життя, інші були штучними об'єднаннями. Не всі вони мали достатній соціальний та інтелектуальний потенціал, і не всі змогли здолати шлях інституалізації.

Все це мало б предметніше розкрито в дисертації Я. Білика. Як і регіональні аспекти становлення багатопартійності України.

Цінним у дисертації є широке висвітлення ролі інтелігенції у створенні та діяльності Народного Руху України. Але цей факт спонукає до сумнівів щодо визначеного предмету дослідження.

С питання до «Списку використаних джерел». Щодо власне історичних джерел питань немає, хіба стосовно їх повноти. Але щодо історіографічних джерел вони виникають: якщо історіографія використана лише як історичне джерело, то для чого тоді в дисертації їй присвячено окремий підрозділ? Логічно давати її у підрозділі «Аналіз джерельної бази». Але ж автор робить спробу прослідкувати процес прирощення історичних знань з проблеми, зазначити внесок конкретних фахівців у її розв'язання, показати «на чийх плечах він стоїть». (Правда, при цьому не називає й не аналізує жодної роботи першого опонента. Хоча б назвав монографію «Україна 1985–1991 рр.: остання глава радянської історії» (К., 2018), яка містить окремий підрозділ «Становлення багатопартійності»). Отже, «історіографія» у дисертанта виходить за межі поняття «джерела». Тож логічніше було б останній підрозділ дисертації назвати «Список використаних джерел та літератури», як це й зазначено автором на с.22, де розкривається структура роботи. (Можлива обмовка автора, що «так у документах чи інструкціях» – не переконлива).

Тим більше, що відсутність поділу на джерела та літературу не відповідає змісту роботи, де є окремі підрозділи «Історіографія» та «Джерельна база», а відсутність такого поділу в «Списку» не дає можливості цілісного сприйняття джерельної основи дослідження, її презентативності і скоріше засвідчує її обмеженість.

Повнішого викладу потребує методологія дослідження, а також висновки, як у розділах, так і загальні.

Попри певні застереження і зауваження щодо дисертації Я. Білика, назначу, що загалом і в цілому вона несе в собі певний науковий потенціал. В контексті наукової школи професора Григорія Івановича Гончарука дисертація

розширює наукове поле досліджень історії Народного Руху України, його місце і ролі в новітній історії України, діяльності української інтелігенції, трансформації українського суспільства від тоталітарного до відкритого. В цьому новизна і практичне значення роботи Ярослава Олеговича.

Я. Білик опублікував з теми дисертації 14 статей, в т.ч. 8 у фахових виданнях. Основні її положення і висновки пройшли достатню апробацію. Дослідження носить самостійний характер, запозичень з робіт інших авторів не виявлено.

Підсумовуючи, назначу, що за змістовим наповненням, новизною, важливістю наукових результатів дисертаційна робота Білика Ярослава Олеговича «Народний Рух України: ідейно-концептуальна та соціально-кадрова база багатопартійності» відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 р. та пп.9–18 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії» (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 17), а її автор заслуговує надання йому наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 – гуманітарні науки, зі спеціальності 032 – історія та археологія.

Офіційний опонент

доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
зав. відділу історії України другої
половини ХХ ст. Інституту історії
України НАН України

В.М.Даниленко

